

NEM ELÉG VONALAS?

Beszélgetés Lőrincz Ernővel, a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karának oktatójával

■ Az 1945-ben alapított és 1959-ben a Victor Babeş Egyetembe beolvasztott, korlátozott formában tovább élő, de intézményi és irányítási önállóságát, illetve egyes szakjait (így a jogászképzést) teljesen elvesztő Bolyai Tudományegyetem története a romániai magyarság múltjának egyik fontos fejezete.

A Bolyai hiánya máig betöltetlen űrt és megoldatlan problémákat hagyott maga után, ezért az a kérdés, hogy miképpen lehet a Bolyait pótolni, tulajdonképpen annyit jelent, hogy milyen módon lehet Erdélyben a magyarság számára minőségi, versenyképes és a magyar kultúrát megőrző, fejlesztő felsőoktatást kialakítani. A Bolyait a rendszerváltás után nem sikerült visszaállítani, ez az egyik legszomorúbb romániai magyar politikai kudarc. A Bolyai múltjának feltárása, a Bolyai tapasztalatainak hasznosítása ilyen körülmények között is feltétlenül szükséges, mert a Bolyai sikerének és bukásának történetéből építkezni kell.

2016 augusztusában jelent meg az egykori Bolyai Tudományegyetemen zajló jogászképzés történetét feldolgozó kötetünk.¹ A munka lezárása után sikerült felvennünk a kapcsolatot a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karának egyik utolsó élő tanújával, Lőrincz Ernő jogásztanárral. Lőrincz Ernőt 2016. augusztus 13-án magyarországi otthonában kerestük fel, ott rögzítettük ezt a beszélgetést.

Lőrincz Ernő (Kápolnásfalu, 1927–) a kolozsvári Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karára felvételizett 1946-ban, harmadévesen pedig gyakornoki megbízatást kapott. Az államvizsgát követően, 1950-től tanársegéddé, majd egyetemi adjunktussá előléptetve munkajogot adott elő 1957-ig, ekkor azonban munkaszerződését nem újították meg, és így egyetemi oktatói állását elveszítette.

Első írásait kolozsvári magyar nyelvű lapok közzélték 1951–1955 között, a munkavédelem, iparoktatás, biztosítás, a környezetvédelem biztosítási megközelítése tárgykörében íródott jogi szakkikvei később magyarországi és romániai szakfolyóiratok hasábjain jelentek meg.

Aspiránsként témája a munkajog volt, a munkaviszonyok erdélyi szabályozását kutatva, kandidátusi disszertációjának megvédését azonban már nem engedélyezték a téma megítélése miatt. A jogtörténeti munkát a bukaresti Tudományos Könyvkiadó jelentette meg A munkaviszonyok szabályozása Erdélyben 1840 és 1918 között címmel (1958), terjesztését azonban a cenzúra leállította.

1965-ben Magyarországra költözött, ahol 1971-ben kandidátusi címet szerzett. 1972–1976 között a Pécsi Egyetem polgári jogi tanszékén tanított, majd az Állami Biztosító, a Szerzői Jogvédő Hivatal (1977–81), illetve a Képzőművészeti Kiadó (1981–89) jogtanácsosaként dolgozott Budapesten. Aktív, gyakorló jogászi pályafutását a budapesti Ferihegyi Nemzetközi Repülőtér jogi főosztályán fejezte be, ahol 1994-től a közbeszerzési részleget vezette a 2002. év végéig. Közben 1990–2012 között különböző egyetemeken, főiskolákon (Budapesten, Kecskeméten, Sárospatakon) mint nyugalmazott egyetemi docens, unitárius egyházjogot is előadott. Az MTA köztestületi tagja.

– Megtisztelőnek érzem, hogy felkerestetek, és szívesen mesélek mindarról, ami kutató-feltáró munkátok számára érdekes lehet. Valószínű persze, hogy többet vártok annál, mint amit emlékeim tárházából előkotorhatok. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy én csak egy kis csavar voltam-lehettem a gépezetben, az akkori durva egypárti diktatúra fondorlatos, zezugos viszonyai között. De talán így is megéri a fáradságot. A Bolyai Egyetem és benne a Jogi Kar sorsát irányító, megteremtésében, működtetésében és megszüntetésében érdekelt, több betekintéssel és alakító erővel közreműködő magasabb funkciójú szereplők, a természetes mulandóság törvényei folytán, ma már nem szólaltathatók meg. A beszélgetésünk értéke tehát minimum az, hogy élő tanú nyilvánulhat meg a meglévő ismereteitek hitelesítésére, esetleg némi gyarapítására.

– *Hogyan került Kápolnásfaluról Kolozsvárra, a Bolyaira?*

– Az én pályámat tulajdonképpen a diplomácia felé irányították, amikor utolsó éves voltam a székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumban. Jó kapcsolatunk volt egy magyar diplomátával, Hory Andrással.² Ő a Horthy-korszak egyik legkiválóbb diplomátája; nagykövet volt, és többször dolgozott Bukarestben. 1942–43-ban Homoródfürdőn nyaralt, ott volt neki villája, és miután én arról a tájról, Kápolnásfaluról származom, apukámmal felbicikliztünk oda, amikor ő ott nyaralt, hogy bebocsátást nyerjünk a kegyelmes úrhoz.

Ő magyarázta el, hogy belőlem nem pap lesz, hanem a bécsi Diplomáciai Főiskolára íratnak be, így induljak el ezen a pályán. Hát ez volt akkor a Hory kegyelmes úrnak az ígérete, biztos be is tartotta volna, de hát háború volt, minden másképpen alakult. És ha már úgy-ahogy sikerült leérettségizni az utolsó háborús évben, akkor az ember mihez kezdhet?

Utólag gondolok arra, hogy Magyarországhoz hasonlóan, lehetnek erdélyi „fényes szelek” is. A fiatalok akarták tudni, hova mehetnek. És bár az információ messze nem úgy áramlott, mint manapság, de azért tudtuk, hogy van egyetem Kolozsváron, és aki tudott, oda ment.

Így kerültem én is föl, és ’46 őszén beiratkoztam az egyetemre. Mivel a diplomácia nem sikerült, és az egzakt tudományok, a természettudományok nem nagyon vonzottak, maradtam a társadalomtudomány mezőiben, a jognál, és a Bolyain erre volt lehetőség.

Számunkra az, hogy létrejött a Bolyai Egyetem, volt ahova menni ’46-ban, miután mi érettségiztünk, óriási dolog volt, mert hova menjen az ember, ha nincs magyar egyetem? Mi boldogok voltunk, hogy van. Hamar megismertem a Kolozsvári Bolyai Egyetem Barátainak Egyesületét is, ahol többen munkálkodtak, gyűjtések voltak, és kellett a segítség. Én is olyan lelkesen szálltam abba, hogy éljen, erősödjék a Bolyai. Kis fellépéseket szerveztem Székelykeresztúron, ilyen román–magyar nyelvű műsoros estet rendeztem – érdekes, hogy az embert a lelkesedés hova viszi. De hát az volt a cél, hogy ismerjék meg, támogassák és segítsenek.

– *Milyen volt a Bolyain a jogász egyetemista élete?*

– Emlékszem, hogy a felvételi után nem volt hol laknom, de volt egy szabómester, akinek a Kossuth Lajos utcában volt műhelye, és annak az asztalán aludtam párszor, mert nagyon kedves, jó ember volt, és szimpatikus voltam neki.

Aztán később pedig az unitárius teológia második emeletén volt néhány szoba az unitárius fiatalok számára. Úgy hívtuk, hogy Pajta, tehát én a Pajtában laktam egy-két évet. A szabómesternél talált oázis meg az unitereknél a befogadó Pajta mellett benne volt a kispénzű joghallgató romantikájában a tisztviselőtelepen talált szoba, az akkoriban híres pékmester, Prezentszky családjánál, mely attól volt ingyen „bérlemény”, hogy a kisiskolás gyerekeiket tanítottam. Vagy laktam én akkoriban a Rákóczi úton is egy módos polgári családnál, hasonló fizetségért.

Onnan jártam hétvégeken a Donát út végére, egy kultúrotthonba, és tánczenét zongoráztam a környékbeli szórakozó fiataloknak. El is neveztek az akkor legked-

vesebb táncdal ama is örököld, *C'est si bon...* című dalról Szeszibonnak. Aztán amikor már megkaptam a tanársegédi kinevezést, és egy kis pénzem is volt, akkor mentem valódi albrétbe a Tisztviselőtelepre.

Én mindjárt kezdtem írogatni a *Világosság* című helyi lapba, kezdtem már belekóstolni a közéletbe is mint egyetemi hallható. Mindenféle megbízásokat, hivatalokat kaptam, hogy én ennek legyek a titkára vagy elnöke. Így aztán voltam Iaşiban egy konferencián, az akkori Romániai Egyetemi Hallgatók Szövetsége (Uniunea Națională a Studentilor din România) képviselőjében.

A diákromantika korszakához visszalépve megemlítek egy kissé humoros esetet. A Pajtából jó ideig étkezni a Farkas utca elején levő kantinba jártunk (a „Szentjósokba”), hogy elfogyaszthassuk bizony gyakorta szegényes ebédünket. A káposztaleveshez nemritkán társult szűzpityóka mint második fogás. Egyik alkalommal valamelyik kollégámmal ebéd közben a délelőtti olvasottakról diskuráltunk, és nekem nem jutott eszembe egy paragrafus, neki pedig egy könyv címe és szerzője. A bosszúságból az lett, hogy leves után fölálltunk, és visszagyalogoltunk a Főtéren át a szállásunkra. Tisztáztuk a bagatell emlékezet zavart, de persze eme virtus okán már hiába mentünk vissza a kantinba, csak a konyhások kegyelméből jutott számunkra némi maradék. Győzött viszont a szellemi kíváncsiság varázsereje...

– *Hogyan indult el az egyetemi pályája a Bolyain?*

– Felvetődött, hogy milyen irányba, hova szakosodjam. Hát először én Demeter János, az államelmélet, jogelmélet professzora³ mellett kezdtem el, aki rögtön odarakott az előszobájába egy Platón-könyvvvel, hogy olvassam Platónt. Ezzel indult. Na de aztán Demetert a politikai viharok gyorsan elvitték, mert már '51-ben vagy '52-ben letartóztatták, és akkor egész '55-ig hiányzott... Ez volt az ő sorsa.

Én a változások következtében megragadtam a munkajognál, és munkajogász lettem. Igyekeztem valamilyen komoly stúdiumot elindítani a magam számára, és beiratkoztam az aspirantúrára. Le is tettem azokat a vizsgákat, amelyeket akkor előírtak – persze a dialektikus és történelmi materializmus volt a legfontosabb, Gaál Gábornál kellett vizsgázni, aki kemény figura volt.⁴

Aztán Bukarestbe mentem egy szakvizsgára, letettem más vizsgákat is, tehát megvolt az aspirantúráim. A kutatásom egy olyan területre irányult, amely még feldolgozatlan „szűz terület” volt: a munkaügyi törvényhozás története, fejlődése Magyarországon, a kezdetektől, tehát az 1830-as, '40-es évektől egészen az első világháborúig. Az egyetemi könyvtárban meg irattárakban, levéltárakban fantasztikusan sok mindent kellett összegyűjteni akkor. A megszületett kötetben van 700 lábjegyzet, és 300 műre történik hivatkozás – egyetlen példányom maradt belőle, mert a többi sietősen bezúzták. A fokozódó cenzúra számára nem létezett olyan, hogy magyar, törvény, munkatörvény, hát lehetett ilyen? Hát egyáltalán volt olyan, hogy Erdély nem Románia? Később úgy adott a sors lehetőséget, hogy amikor átjöttem Magyarországra, akkor itt már meg tudtam védeni az Akadémián, tehát a kandidátusi címet megszereztem, és később kibővítve megjelent a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában.⁵ Ennek a kötetnek az alapján kaptam docensi kinevezést a Pécsi Egyetemre, miután Magyarországra költöztem.

– *Hogyan értékeli a Bolyain eltöltött időt?*

– Azok az évek küzdelmesek voltak. Én akkor nem tudtam, csak sokkal később tudtam meg, hogy tulajdonképpen Mihály király volt az, aki törvényerejű rendelettel '45 májusában jóváhagyta a magyar állami egyetemenként, később Bolyai néven működő egyetemet. Az az igazság, hogy valahogy a tanulmányok folytatása meg az egyetemi életnek bizonyos belterjessége következtében nem láttunk rá a politikai világra. Még a belpolitika sok vetületét sem ismertük, nemhogy a nemzetközit. '46-tól '48-ig még polgári eleganciával és színvonallal ment az oktatás és az élet, utána az a bizonyos '48-as tanügyi reform nagyon-nagyon belevágott a magyar egyetem életébe is. Attól kezdve kezdtük érezni, hogy mik történnek, hogy

hamis a világ, hamisan találják nekünk, és hamisan kell nekünk oktatókként prezentálni. Például már '49-ben úgyszólván lefejezték a Magyar Népi Szövetségnek a vezérkarát, és ez súlyosan érintette a jogi kart, hiszen Demeter Jánost akkor tartóztatták le, meg Jordáky Lajost⁶ és Csőgör Lajost is.⁷ Én azon csodálkoztam, hogy Kurkó Gyárfást is letartóztatták, akinek nem volt semmi köze ugye az egyetemi oktatáshoz, viszont egyik vezéregyénisége volt a háború előtti kommunista pártnak.⁸

– *Milyen volt az oktatás, milyenek voltak a tanárok a Bolyain?*

– Az én szereplésem a karon kétarcú volt: voltam hallgató egy darabig, azután, már harmadéves hallgatóként gyakornoki, tanársegédi stb. feladataim voltak, akkor már ugye kollégákká váltak azok, akik nekem korábban tanáraink voltak.

A Bolyai alapítása után itt maradt a kolozsvári magyar egyetem professzori karának egy része, még volt egy pár éves átmenet. Ott volt Szászy István híres magánjogász,⁹ ott volt Rajty Tivadar,¹⁰ Kislégi Nagy Dénes,¹¹ Buza László.¹² A meghívott előadók, a helyiek között volt egy nagyon rokonszenves filozófiatanár, akit a reformátusoktól hívtak meg: Tavaszgy Sándor.¹³ Őt én még hallgattam; rendkívül bölcsen, előkelő eleganciával adott elő. Kár, hogy hamarosan neki is felmondtak, elküldték.

'46-tól '48-ig volt egy remek garnitúra, aztán minden megváltozott: '48-tól legalább tíz magyar állampolgárságú professzort dobtak ki az egyetemről, illetve szerződését nem hosszabbították meg, így el kellett menjenek.

'49-ben történt egy nagy halom letartóztatás, és akkor ráncoltuk a homlokunkat, néztünk egymásra, hogy mi lesz itt. És akkor jöttek más káderek. Hát éppenséggel olyanok, akik a helyi jogász értelmiségből származtak, őket hozták be pótlásképpen. De még a helyiek közül is mind szigorúbb lett ez a bizonyos pártpolitikai válogatás és szűrés, mert könnyedén bélyegezték meg nemcsak a magyarországiakat, de az ittenieket is. Könnyen lehetett rájuk fogni mindenféle bélyegeket: kozmopolita, szubjektivista, idealista, nacionalista, és akkor ezen a címen eljárás indult. Még jó volt, ha csak annyi történt, hogy kirúgták, vagyis felmondtak nekik, és nem mentek tovább a dolgok.

Kegyetlen dolog volt, amikor elmentek a kiváló magyarországi tanárok, és nemcsak a jogi karról, mint Buza László vagy Rajty Tivadar, hanem a többiről is, például Benedek Marcell.¹⁴ Ez azért említem meg, mert én átjártam a bölcsészkarra is, Zolnay Bélához, aki a francia tanszéket vezette,¹⁵ és olyan kitűnő előadások hangzottak el (Proust, *À la recherche du temps perdu*, *Az eltűnt idő nyomában*, ez érdekelt), hogy akkor többen jártunk át oda. Benedek Marcellt is látogatták a joghallgatók és jómagam is, mert olyan vonzerővel tudott előadni, hogy fantasztikus.

Buza László a nemzetközi közjog tanára volt. A nemzetközi jognál ott volt mellette Oriold Béla,¹⁶ aki egy nagyon jó fej, nagyszerű, okos fiú volt. Nem tudok visszaemlékezni arra, hogy miért tartóztatták le, mert '47-ben őt is lekapcsolták. Még ott volt Dobai István is, a '46-'48-as időben ő volt Buza László tanársegéde.¹⁷

Kislégi Nagy Dénes bácsi a közgazdaságtan tanára volt. Tündérien remek tanár volt és hatással volt rám. Ő még Adam Smith-szel meg David Ricardóval magyarázta el a közgazdaságtant. Kislégi Nagy Dénessel találkoztam később Pécsen, száz évet élt, nagyon-nagyon szimpatikus volt. Amikor neki menni kellett Kolozsvárról, akkor jött Kohn Hillel,¹⁸ jött a marxizmus, a politikai gazdaságtan, hát az egészen másvalami volt. Ez már a '48-as tanügyi reform után volt, amikor mindent át kellett rajzolni a marxista-leninista vagy sztálinista tanításból eredő tételek alapján.

A római jog tanára Kiss Géza¹⁹ volt. Átkötötte a homlokát egy körpánttal. Azért viselte előadás alatt ezt a széles fekete gumírozott szalagot, hogy professzori fejéből minél több gondolat pattanjon ki fegyelmezett antik sugárzással a hallgatók számára. Ő is nagyon színesen adott elő. A római jog mindig nehéz vizsga volt.

Román Dezső ügyvédből lett tanár, büntető eljárásjogot tanított, és Kiss Géza mellett, illetve az ő visszavonulása után római joggal foglalkozott.²⁰ Neki bogara

volt a magyar nyelv, a szerinte helytelen szóösszetételekkel foglalkozott. Azt magyarázta nekünk a tanszéki ülésen vagy annak a szünetében, hogy nem helyes kifejezés a futószőnyeg, mert nem a szőnyeg fut, hanem én futok rajta. Meg az evő-eszköz, hát nem az eszköz eszik, hanem én eszem az evőeszközzel. Ilyen zöldségekkel szórakoztatott minket.

A büntetőjogot Turnowsky Sándor tanította.²¹ Ő nagyon kellemes úriember volt, mindig jobb csípőn tartotta a kezét, így mászkált, és mondta a magáét. A lakásán is szívesen fogadott és magyarázta a dolgokat.

Szintén a helyi erők között volt Asztalos Sándor,²² tiszteletre méltó tekintettel idéződik fel előttem alakja az egyetem folyosóján és a katedrán.

Fekete György a polgári jog tanára volt.²³ A jogtörténetet a magyarországi Bónis György tanította '47-ig,²⁴ utána pedig Hegedűs Lajos meghívott előadóként '48-tól '51-ig,²⁵ ezután pedig jött '51-től '59-ig Fogarasi József.²⁶ Fogarasiról nem azért nincs jó véleményem, mert kari párttitkár volt, hanem azért, mert erősen közepszerű figura volt mint oktató. Gyenge előadó volt, inkább olyan lezserül politizáló, de ugyanakkor vonalhű figura. Én legalábbis nem kedveltem, de mások se nagyon. Többször voltam meghívott lakásukban, ahol vigadó kedvű kárpátaljai felesége gyakran hozott össze társaságot. Fogarasi tanár úr orosz származású felesége gyakori összejöveteleinkin sok neves férfiú is megfordult, köztük operaénekes is, Mircea Breazu. Én afféle „szépreményű” káderként zongorázó hajlamaimmal lettem meghívott vendége. Érdekes módon férje sose vett részt ezeken az összejöveteleken!

Volt két törvénytudós vagy táblabíró, emlékszem, a tisztviselőtelepi villáikban is jártam: Wenetsek József és Linzmayer Károly. Ők magánjogra, polgári jogra voltak meghívott előadók, és mellettük ott volt Nemes István²⁷ meg Pásztai Géza is.²⁸

Beszéltem Demeter Jánosról, aki '55-től ismét belépett a jogelmélet és más tárgyaknál oktatónak, miután szabadon engedték és rehabilitálták őt.

Az egyik legkiemelkedőbb oktató mindenképpen Venczel József volt, aki a statisztikát tanította egészen a letartóztatásáig.²⁹ Kétszer is letartóztatták, '47-ben és '49-ben. Csíkszeredai származású volt, zseniális koponya, aki nagyon sokat segített az egyetem létrehozásában. Nagyon tárgyalóképes volt, nagyon sokat járt Bukarestbe, amikor '45-'46-ban küzdeni kellett ahhoz, hogy a Bolyai létrejöjjön, elinduljon.

– *A Bolyai egyik rektora, pontosan az egyetemegyesítés pillanatában, jogászprofesszor volt, Takács Lajos. Rá hogyan emlékezik?*

– Takács Lajos külön sztori: az ő életét figyeltem akkor is, amikor ott voltam, de később is figyeltem, hogy milyen metamorfózison ment keresztül ez az ember, attól kezdve, hogy a nagyenyedi kollégium végzettje volt, és aztán Temesváron lett ügyvéd.³⁰ Ő Dél-Erdélyben maradt a bécsi döntés után is, és politizálni kezdett. De aztán '45-től teljesen ráállt a politikai pályára, nemzetiségügyi államtitkár is volt. Buzgó párttag mivolta ellenére valamilyen mesterként kifogással őt is egy időre kiemelték, letartóztatták. Csögör Lajos és Bányai László³¹ meg Balogh Edgár³² voltak a rektorok különböző időszakokban, de a jogi oktatásba ők nem szóltak bele. De '56-tól '58-'59-ig Takács Lajos volt a rektor, ő pedig a jogi kar tanára is volt, nemzetközi jogot adott elő. Azt nem hiszem, hogy különösen kellene ecsetelni, hogy Buza László után, egy ilyen pompás, remek agyú ember után jött Takács, aki ebben a műfajban azért nagyon mást produkált, különösen azért, mert rendkívül szervilis módon szolgálta a szovjet vonalas nemzetközi jogi oktatást.

Ami minket nagyon bántott, hogy Takács részt vett abban a bizonyos egyesítésben, amikor megszüntették a két egyetemet. Valahol olvastam is, hogy likvidátornak mondta valamelyik szerző az ő akkori szerepét, annyira nagy ügybuzgalommal dolgozott azon, hogy ez az egyesülés létrejöjjön, ama hamis teória alapján, hogy nem a szeparatizmus helyes, hanem az, ha együtt vannak magyarok, románok stb. Ez az álszent történet ahhoz kapcsolódott, hogy a magyar egyetem szűnjön meg, és ezt úgy szépen végig is vitték, úgyhogy odáig jutottunk, hogy '59-ben már nem

volt Bolyai. Először a közgazdasági oktatás sorvadt el, mert az levitték Bukarestbe, azután pedig a jogi oktatás is.

Takácsot egy időben minden funkciótól megfosztották, és amikor rehabilitálták, akkor aztán még jobban beállt a rendszernek a szolgálatába. Úgy tudom, utólag ő nagyon bánkódott azért, amit tett, ahogy tette, és amit elvégzett az egyetem összevonásával vagy a Bolyai felszámolásával kapcsolatban. Miután megszűnt a magyar jogi oktatás, Bukarestbe került, és ott dolgozott magas beosztásokban, az Államtanács tagja volt, póttagja volt a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának, alelnöke lett a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának.

És amikor ezeket mind leदारálta, valamikor az élete alkonyán lehetett már, a hetvenes éveiben, '70–'80 között, akkor jött a nagy megbánás. Akkor volt az, hogy memorandumot írt arról, hogy milyen hátrányos intézkedések sújtják a magyarokat, és ezt elküldte nagy diszkrécióval a pártvezetésnek, de az elhallgatta. Viszont egy angol nyelvű változatot kijuttatott Amerikába, és egy New York-i kiadványban megjelent, hogy tulajdonképpen őt mennyire félrevezették, hogy mennyire nagy hiba volt. Tehát úgy gondolom én, hogy nála ez afféle Canossa-járás dolog volt. Hát nem tudom, nem láttuk csak az élete végén ezt a megbánást, ezt a töredelmes vallomást arról, hogy hol tévedett. De hát „errare humanum est”, mondhatnánk azt is. Szóval tévedni emberi dolog, de a tévedésben megmaradni az aztán különösen nem jó, nem szép dolog, úgyhogy ez a Takács-történet.

– *Még milyen tanárokra, oktató kollégákra emlékszik?*

– Neumann Jenő bácsit jól ismertem, mert Kolozsváron az unitárius kollégiummal szemben lakott, és ott sétáltam el estefelé.³³ Az ablakból kikönyökölve megkérdezte, hogy mit csinálok, merre járok, és kérdezte, hogy olvasok-e esténként Marxot és Engelst. Mert neki az éjjeliszekrényén ott volt Marx, Engels, Lenin és Sztálin, és minden este, úgy, ahogy mások a Bibliából olvasnak, ő is valamennyit olvasott belőlük Azt csak utólag, az internetről tudtam meg, hogy ő hogyan keveredett az egyetemre: ügyvéd volt, és a Demeter János barátja, nagyon szoros kebelbarátja. Hát így történt, hogy amikor Demetert lekapcsolta a Szekuritáté, akkor Neumann Jenő bácsi lett az állam- és jogelmélet tanára – mert tanárt még mondhatok, professzort már nehezebben tudnék mondani...

A karon jó kapcsolatom volt Mócsy Lászlóval, ő nem lépett fel a porondon sem jobbra, sem balra, semleges, csendes tagja volt a karnak.³⁴ Kriminálisztikával foglalkozott. Vele igen jó barátságban voltam. Őt nem jellemezte semmiféle politikum: szolid szakmai lojalitással dolgozott a kriminálisztikájával a Marianum egyik pincéjében primitíven berendezett laborjában. Vele-nála tanultam meg a fotózás tudományát.

Lupán Ernővel is volt kapcsolatom,³⁵ ő a Szovjetunióban kapta meg a magas tudományos címekeket, és tudom, hogy nagyon is hűséggel szolgálta az egyetem dolgait, később, mert ő utánam volt inkább több éven át. Én nem emlékszem arra, hogy neki lett volna valamilyen különösen nagy lojalitása, nem a rendszer kiszolgálójaként emlékszem rá, hanem mint komoly emberre, aki tényleg a munkájával érdemelte ki az elismerést, és megadatott neki, hogy tovább, sokáig dolgozzon.

Voltak ideológiai tantárgyak is, amelyeket Gaál Gábor meg Csehi Gyula³⁶ oktatnak. A szociológia, marxizmus, dialektikus és történelmi materializmus kötelező tantárgyak voltak, minden karon oktatták őket az összevont diákok számára. Ezért szerepeltek végül is a jogi kar életében ezek az oktatók, akik nem jogászként, hanem szociológusként, filozófusként vagy baloldali politikai szervezetek vezetőiként vállaltak szerepet. Az biztos, hogy erősen vegyessé vált az oktatói gárda, és rendkívül könnyen távolítottak el bárkit. Ha valakiről valahol elmondták, hogy szubjektív meg idealista vagy kozmopolita, azt ki kellett söpörni, mert ez a burzsoá jogot vagy a burzsoá filozófiát hozza ide a hallgatóknak a fejébe, fülébe, és akkor azokat gyorsan eltávolították.

Ezért kellene nagyon kiemelni ebből a garnitúrából Csendes Zoltánt,³⁷ úgy, ahogy Venczelt is kiemelendőnek tartom. Csendes Zoltán abszolút zseniális volt, és a statisztika mellett sok más tárgyhoz értett, volt prorektor is. Ő nem bírta a rettenetes pressziót, amit gyakoroltak rá a felsőbb hatalmak, és az egyetemegyesítés-kor öngyilkos lett ő is, utána pedig a felesége is – mint ahogy Szabédi László is akkor vetette vonat elé magát,³⁸ mert megpróbálták őket felhasználni, hogy teljes erőbedobással szolgálják ezt a hihetetlen és képtelen új kurzust, amit akkor az egyetemi világra erőltettek, ők pedig ezt nem bírták elviselni. Úgyhogy ez volt a másik nagy veszteség.

De kétségtelen, hogy a fluktuációknak az a káros oldala, hogy egy darabig az ember szinte megkedvelte, na ez érdekeset tud, ez jól ad elő, ennek van a praxisából is meg elméleti tudásából is, ebből olyan gyümölcs van, amit érdemes fogyasztani. Aztán kész, egy szép napon már nincs. És akkor jön egy másik. Nem kell magyarázni, hogy ez mennyire káros.

A tanárok közt néha súrlódások is voltak, mert mondjuk a Fogarasi-féle mentalitást, ami egy ilyen könnyed vonalas valami volt, azt a komoly emberek nem szerették. Román Dezsőnek pedig az ostoba kiszólásaival szintén elégedetlenek voltak, és figyelmeztették őt erre. Amire komoly kifogást emelni nem lehet, az a Csendes Zoltán meg a Venczel József képviselte színvonal meg azok a magyarországi tanárok, akik sajnos '48 után már nem taníthattak.

Volt olyan, amit eléggé gyanakvó rossz érzéssel könyveltünk el a jogi karon, hogy ennek az egyetemnek olyan rektora van, akinek még elemije sincs. Mert ugye Nagy István, az író, egyébként tisztességes, becsületes proletár, egy igazi kommunista, balos író. Nyilván ő a párt nyomására került oda, hogy rektora legyen a magyar egyetemnek, mert hát ugye, hogy milyen jó proletár író?³⁹ Szóval ez azért lehangoló volt, az ilyen változás.

– *Milyen könyveket, jegyzeteket használtak az oktatásban?*

– Hogy milyen eszközökkel folyt az oktatás, tehát hogy milyen tankönyvek vagy milyen források, oktatási segédletek voltak, arról nem sokat lehet mondani, miután volt ez a törés 1948-ban.

Bónis Györgytől a *Hírbériség és rendiség*⁴⁰ című művet – ezt azon címen zúzták be, hogy Max Weberre hivatkozott, de hát ez nem tetszett valakiknek, a cenzoroknak. De ugyanígy Rajtnak volt egy *Vállalati gazdaságtan* című könyve, amit még '43-ban írt, és annyira jó volt, hogy tankönyvként használták '45–46-ban is.⁴¹ Ott volt Buza László műve, az *Új nemzetközi jogrend az ENSZ alapokmányában*, ezt akkor még tudtuk forgatni, és *A büntetés kérdése a nemzetközi jogban* címűt is.⁴² Demeter János is írt, tőle volt *A nemzetiség kérdése a Duna völgyében és a Szovjetunióban* és *A nemzetiségi nyelv a közigazgatásban*.⁴³

Szóval ilyen professzori dolgozatokra vagy kiadványokra tudtunk az első időszakban támaszkodni, aztán ezeket ki kellett söpörni. Az a helyzet, hogy oktatási segédletek nem nagyon voltak, mert egyik-másik tárgyból összeállítottunk gépelt jegyzeteket, de hát azt kezdetben nem lehetett sokszorosítani, nem tudtuk terjeszteni. A leggyakoribb megoldás abból állt, hogy az előadónak az előadása alatt jegyzeteljen a diák. A jegyzeteiből építse fel a tudását majd, és hozzáolvas még egyebet is.

Az oktatási segédletek dolgában később is gyarló volt az állapot. Írtunk egy-egy jegyzetet, amit aztán egy év múlva úgyis meg kellett változtatni, mert felsőbb utasításra bele kellett nyúlni.

Jöttek a fordítások is, amikor már elárasztottak szovjet anyagokkal. Például a munkajogból, amelynek én voltam a gazdája, volt egy Magyarországon oroszból fordított mű, Alekszandrov és Moskalenko szerzők tollából (ezekre azért emlékszem ugye, mert többször kellett forgatni).⁴⁴ Ennek a tankönyveknek az alapján kellett tanítani, nagyon deviáns módon pedig nem is szabadott elkalandozni. Én azért megtettem, mert elkalandoztam attól, amit Alekszandrov és Moskalenko írt.

De előadtuk azt is, amit hivatalosan kellett. A hallgató pedig meghallgatta ugyan, hogy a munkásoknak milyen jól megy az élete, és hogy a szociális dolgok milyen remekek, mert ez most már nem egy kizsákmányoló kapitalista világ... Csak éppen kiment az életbe, és nem ezt látta.

A román tannyelvű egyetemmel voltak együttműködések, volt, hogy magyar oktató tartott a Babeşen, vagy fordítva előadást, voltak mindenféle közös konferenciák, meghívók meg brosrúrák, amelyek arról szóltak, hogy hogyan jövünk össze akár akadémiai, akár helyi egyetemi szinten –, és voltak különböző rendezvények, amelyeken részt vettünk. Tehát egyetemi kapcsolatok voltak a román egyetemmel, de valahol már működtek azok az elszánt konspiratív erők. Jött Ceauşescu, és azt mondta, hogy ennyi volt.

– *Az egyesítés előtt még volt egy törzsvonal a kar életében: 1951–1953 között a kart kiemelték a Bolyairól, és a Babeş jogi karával összekapcsolva létrehozták a Jog- és Közgazdaságtudományi Intézetet (főiskolát).*

– Igen, érdemes megemlíteni azt a torzszüleményt, ami a Jog- és Közgazdaságtudományi Főiskola volt '51–'53 között. Működött, ahogy működött a Bolyain a jog, meg a román egyetemen a román is, és egy szép napon, úgy '51 végén volt az, hogy fent valaki ezt a dolgot úgy gondolta, hogy egy rendelettel most kiemelem, kioperálom. Önkényes dolog volt. Kivették a román egyetemből is és a magyarból is a jogi kart, és összehozták egy úgynevezett intézetbe. Ez, ugye, degradálta magát az egyetemet, a fő címe már akkor nincs meg. Ha azt mondja valaki valamire, hogy intézet legyen, akkor az már nem egyetem. Szerintem már akkor benne volt a titkos kabineteknek az agyában az, hogy sorvasszuk el az egész Bolyait.

Minket persze, az egyetemieket, az oktatókat nem kérdezett meg soha senki, nemcsak erről, másról sem. Akkor nem úgy volt, hogy majd tiltakozunk, meg aláírást gyűjtünk, meg majd így tüntetünk, meg ellenezzük. Szó sem lehetett arról, ha valaki csak elszólta magát, már repülhetett, vagy vitték is el.

Ebben az intézetben volt két szekció: egy román és egy magyar. Az igazgatója az egyetemi könyvtár vezetője, Teodor Mihăilescu volt, és Demeter Jánost is kinevezték tanulmányi igazgatónak. De hát Demeter kinevezése roppant kérésézetű dolog volt, mert le is tartóztatták nemsokára. Emlékszem, hogy ott volt Fekete György, Bíró Lajos,⁴⁵ és Kohn Hillel. Tervgazdaságot tanított Kecskés József,⁴⁶ Csendesnek pedig ott volt a könyvvitel-matematika-statisztika.

De úgy látszik, életképtelen volt az intézet, mert két év után megszüntették, ugyanúgy egy rendelettel, és visszaállították a korábbi helyzetet. Az épület szempontjából azonban bekövetkezett egy nagy hátrány. Mert addig a Bástya utca 15-ben volt a Jog- és Közgazdaságtudományi Kar, és akkor, amikor ezt az intézet-játékot megszüntették, át kellett adni a Műegyetemnek a Bástya utcát. Akkor már hova a csudába mehettünk volna? Bezúfoltak a Marianumba, az eredetileg katolikus leányiskola volt. Ott már volt két vagy három Bolyai-kar, és akkor még hozzájuk csapták a jogot is. Emlékszem, hogyan zsúfolódtunk erre-arra azon az emeleten.

– *A Bolyai történetének másik fordulópontja 1956. A Bolyai megszüntetését is sokan az 1956-os eseményekkel kapcsolják össze.*

– Az egyetemi hallgatók, akikkel én foglalkoztam, nagyon nagy érdeklődéssel figyelték, hogy mi történik Magyarországon 1956-ban. Beszélgettünk is róla, ki is fejeztem a szimpátiámat azzal, ami Magyarországon történik, és jártam is föl a Bölcsészkar szobáiba, ahol volt rádió, és ott hallgattam én is a többiekkel együtt a rádiót. Ez a kolozsvári perekből ismert csoport, Varró János meg Lakó Elemér meg Dávid Gyula. Ehhez a csoporthoz jártunk föl mi, jogászok is, és ott politizáltunk, mert természetesen benne voltunk az áramlatban.

Bennem volt annyi diplomáciai óvatosság, hogy nem léptem akcióba sem a temető-koszorúzásoknál, sem más esetekben. Engem rendszeresen behívtak a

Szekura. A Szekuritáténak volt valami kaszárnnyája, egy épülete, oda hívtak, és meghallgatták, hogy kivel és miről beszélgetek. Le kellett írjam, és kérték, hogy a következő héten még egyszer ugyanazt írjam le, hátha másképpen írom le, mint először. Tehát a tipikus állambiztonsági, szekus módszerek... Ez '52-'55 között ment, egészen '56-ig volt, hogy érdeklődtek rólam, felőlem, mert abban az időben egy Pálfi nevű jogász meg egy Citron nevű nem jogász valahogy nagy nehezen disszidáltak. És ugye mindenki, aki elhagyja azt a paradicsomot, ami akkor a román kommunizmusban volt, az veszedelmes embernek minősül, és tudni akarták, milyen kapcsolatot tartok velük. De azt akartam mondani, hogy nekem sikerült megmaradni, nem kerültem be abba a súlyos vádhatósági mezőnybe, amelybe Varróék meg Lakóék. Én megúsztam ezeket a kínzásokat, a börtönöket, a hat meg tíz meg tizenhat évetek meg a Duna-csatornát, ahova ők elkerültek.

Jó kapcsolatom volt egy Reich nevű kollégával,⁴⁷ akit a Szovjetunióba küldtek ki, és aztán ügyvédként dolgozott, egy rendkívül okos fiú. Ő Páskándi Gézának volt a védője – de hát abból eredően, hogy ő Páskándit védte, őt magát is letartóztatták, és alaposan kifaggatták. Tehát az ügyvédnek sem voltak igazából lehetőségei, nem számított semmilyen jogi képzettség, sőt a Szovjetunióban végzett kurzusaival egyetemben nagyon inkriminálták azért, mert védte Páskándit, aki ugye egy ilyen felforgató, ellenforradalmár, stb. stb. Reich Miki sem bírta a végére ezt a nyomást, amit rá gyakoroltak, később ő is öngyilkos lett, ugyanúgy, mint Csendes Zoltán meg Molnár Miklós⁴⁸ meg Szabédi László.

Érdekes, hogy a székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumban, ahova én jártam, osztálytársam volt Fazakas János,⁴⁹ aki székely magyar létére úgy belebolondult a marxizmusba és a kommunizmusba, hogy politikus lett. Ez azért érdekes, mert amikor az '56-os krízis folyt a Bolyain, akkor ő volt az egyik, aki a Központi Bizottság egy másik tagjával lejött, hogy ellenőrizze, hogy mi folyik a Bolyai Egyetemen. Az én volt iskolai osztálytársam nem tudom, mit végzett, szerintem semmilyen végzettséget nem szerzett a politikai kurzusokon kívül, de központi bizottsági erővel tudott fellépni. Úgyhogy ellenőrizte, és elmondta, hogy hát bizony, bizony, ez a Bolyai Egyetem, ez egy olyan fészek, ahol ugyebár a nacionalizmus és a szeparatizmus éli világát, és így tovább.

Emlékszem, hogy a Babeş Egyetem munkajogtanára, Virgil Câmpeanu az '56-os napokban odajött hozzám, és magyarázta, hogy „Úristen, hát ezt kell nálunk is csinálni, az nem lehet tovább, amit eddig itt csináltak, nézzük a magyarokat, hogy igen, ők megmutatják”. Nagyon odavolt a lelkesedéstől. Aztán november 4. után már visszaállt a vonalba, mert hát... ugye...

Éreztük, amikor 1956-ban a vége felé járt a forradalom. Nemzetközi beavatkozásra nem lehetett számítani... Olyan szomorúsággal mentünk november 4-én az egyetemre, hogy mindenki majdnem sírt a keserűségtől, hogy mi történik. Elfajtották csírájában azt, ami elindult.

A román hatalom tette a dolgát, és nem volt magyarbarát. Benne volt a levegőben: sok oktató letartóztatása, ítélezések, az, hogy a magyarországi kapcsolatok hermetikusan lezáródtak, kvázi vasfüggöny volt a két ország között. Egyébként sok magyar volt tisztességes baloldali ember, akik hittek is az új rendszerben, és akik így belesodródtak ebbe a kegyetlen hivatalos vonalba, amely végül súlyos magyarellenességgel társult. Mert mindig az volt a vád, hogy Erdély elszakítása a tét.

Az, hogy én a nézeteimet és a hallgatókkal való szimpátiámat bármilyen finoman érzékeltettem, még ha nem is juttatott a meghurcoltak sorába, azért olyan következményekkel járt, hogy nem tekintettek többé elég vonalasnak, elég marxistának, és szubjektivistának meg miégyéb lettem én is. A könyvemet letiltották, és '57-ben gyönyörűen megszabadultak tőlem, úgy, hogy nem kaptam kinevezést a soron következő tanévre. Az eltávolításomhoz elegendő volt a politikai vonalasság megkérdőjelezése. Nem kellett feltétlenül barikádharcosnak, szervezkedő elhajlónak

lenni. Nekem ez épp elég szankció volt, mert én utána aztán különböző intézményekhez kerültem jogtanácsosként. Sőt voltam egy időben még tervgazdász is az Armatúrában. Hát meg kellett élni, és az ember elmegy dolgozni. Az egyetemegyesítéskor már nem voltam a Bolyai oktatója.

Kokoly Zsolt – Veress Emőd

■ JEGYZETEK

1. Veress Emőd – Kokoly Zsolt: *Jogászképzés a Bolyai Tudományegyetemen 1945–1959*. Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem – Forum Iuris Egyesület, Kvár, 2016.
2. Hory András (1883–1971) diplomata. Kolozsvári és párizsi egyetemi tanulmányok után lépett külügyi szolgálatba. Követségi titkár Bukarestben, 1918. január–februárban részt vett a bukaresti béketárgyalásokon, 1919-ben Bukarestben követségi tanácsos, 1927–34-ben albániai képviselővel is megbízott követ Rómában, 1934–36-ban a külügyminiszter állandó helyettese, 1936–39-ben követ Varsóban, majd a külügyminiszter közvetlen alárendeltje. 1940-ban a magyar kormány megbízottja a Turnu Severin-i magyar–román tárgyalásokon. 1945-ben Bécsben telepedett le, majd kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba. Visszaemlékezései *Bukaresttől Varsóig* címmel jelentek meg (Gondolat, Bp., 1987).
3. Demeter János (1908–1988) jogász, egyetemi tanár, romániai magyar politikus. 1945-től tanított a kolozsvári Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karán (elsősorban államjogot), 1948–1951 között a Jog- és Közgazdaságtudományi Kar dékánja. 1952-ben a Bolyai Egyetem más oktatóival együtt tartóztatták és bebörtönözték. 1956-ban rehabilitálták, ekkor tért vissza egyetemi katedrájához.
4. Gaál Gábor (1891–1954) közíró, szerkesztő, egyetemi tanár. 1946-tól oktató a Bolyai Egyetemen ideológiai tantárgyakat.
5. Lőrincz Ernő: *A munkaviszonyok szabályozása Magyarországon a kapitalizmus kezdeteitől az első világháború végéig. 1840–1918*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1974.
6. Jordáky Lajos (1913–1974) szociológus, közíró, egyetemi tanár. 1945-től oktatott a Bolyai Egyetemen, a Jog- és Közgazdaságtudományi Kar dékánja volt 1945–1948 között.
7. Csögör Lajos (1904–2003) fogorvos, közíró, 1945–1948 között a Bolyai Egyetem első rektora.
8. Kurkó Gyárfás (1909–1983) politikus, közíró. 1934-től a baloldali Magyar Dolgozók Szövetségének, 1944-től az ebből átszervezett Magyar Népi Szövetségnek az elnöke. 1949-ben tartóztatták le más romániai magyar értelmiségiekkel együtt.
9. Szászy István (1899–1976) nemzetközi jogász, nemzetközi magánjogász, kodifikátor, az MTA levelező tagja. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem (1940–1944), majd a Kolozsvári Tudományegyetem (1944–1945) tanára. Kolozsvárról történt eltávózése után (1950-ben történt eltávolításáig) a Pázmány Péter Egyetemen folytatta tevékenységét.
10. Rajty (Rajthy, Raith) Tivadar (1893–1958) közgazdász, egyetemi tanár, 1940–1948 között tanított a kolozsvári Ferenc József, majd Bolyai Egyetemen.
11. Kislégi (Kisléghy) Nagy Dénes (1884–1984) egyetemi tanár, társadalomtudományi, közgazdasági szakíró, 1942–1948 között tanított a kolozsvári Ferenc József, majd Bolyai Egyetemen.
12. Buza László (1885–1969) nemzetközi jogász. Kolozsvárott szerzett diplomát, 1940–1948 között a kolozsvári Ferenc József, majd a Bolyai Egyetemen nemzetközi jogot és nemzetközi közjogot adott elő. Kolozsvárról történt eltávózése után nyugdíjazásáig a Szegedi Egyetemen folytatta professzori tevékenységét.
13. Tavasz Sándor (1888–1951) református teológiai tanár, püspökhelyettes. 1944–48 között a kolozsvári magyar egyetemen és a Bolyai Egyetemen adott elő filozófiát.
14. Benedek Marcell (1885–1969) egyetemi tanár, író, irodalomtörténész és műfordító, színházigazgató. 1945–1947 között volt a kolozsvári Bolyai Egyetem irodalomesztétikai tanszékének professzora.
15. Zolnay Béla (1890–1969) egyetemi tanár, irodalomtörténész, nyelvész, az MTA tagja. 1940–1948 között a kolozsvári magyar tannyelvű tudományegyetem Francia Filológiai Intézetének vezetője volt.
16. Oriold Béla a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen szerzett jogi diplomát, 1944-től a kolozsvári magyar tudományegyetem gyakornoka, 1945-től helyettes polgári jogi tanársegéde. 1947-ben letartóztatták, állását „komprimálták” (megszüntették).
17. Dobai István (1924–) a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdasági Karán szerzett jogtudományi doktori címet 1948-ban, azonban munkaszünetét 1948-ban nem újították meg, ezért egyetemi tanársegédi állását elveszítette.
18. Kohn Hillel (1891–1972) közíró, egyetemi tanár. Kolozsváron szerzett jogi diplomát, 1946-tól a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karán a politikai gazdaságtan tanára.
19. Kiss Géza (1882–1970) római jogász, ügyvéd, politikus, egyetemi tanár. Kolozsváron szerzett jogtudományi doktorátust, a Debreceni Egyetemen tanított 1914–1919 között. 1945–1953 között a Bolyai Egyetemen tanított (elsősorban római jogot és polgárjogot).
20. Román (Rossmann) Dezső (1907–1981) ügyvéd, egyetemi oktató, könyvkereskedő. A Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdasági Karán szerzett jogtudományi doktori oklevelet 1946-ban, 1949-től büntetőjogi tantárgyakat, majd római jogot adott elő. 1955–1959 között a büntetőjogi tanszék vezetői tisztségét töltötte be.
21. Turnowsky Sándor (1889–1958) ügyvéd, közíró, egyetemi tanár. 1945-ben nevezték ki a Bolyai Egyetemre, ahol büntetőjogi tantárgyakat adott elő 1951-es kényszernyugdíjazásáig.

22. Asztalos Sándor (1908–1981) ügyvéd, egyetemi tanár, 1944–1952 között pénzügytant és pénzügyi jogot adott elő a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdasági Karán.
23. Fekete György (1911–2002) ügyvéd, szerkesztő, egyetemi oktató. 1948-tól a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdasági Karán polgári jogi tantárgyakat oktatott, 1953–1959 között a polgári jogi tanszék vezetői tisztségét töltötte be.
24. Bónis György (1914–1985) jogtörténész. 1940-től a kolozsvári Ferenc József, majd Bolyai Egyetem tanára, 1947-ben sajtótámadást indítottak ellene, és a hatóságok kiutasították Románia területéről. Kolozsvárról történt eltávóztatása után (1957-ben történt eltávolításáig) a Szegedi Egyetemen folytatta professzori tevékenységét.
25. Hegedűs Lajos Nándor (1919–?) a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdasági Karán szerzett jogtudományi doktorátust 1947-ben, 1948–1951 között a jogtörténet meghívott előadója volt.
26. Fogarasi József (1912–1991) ügyvéd, egyetemi oktató. 1950-től a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdasági Karán (pénzügyi jogi és jogtörténeti) oktatója.
27. Nemes István (1915–1985) ügyvéd. A Ferenc József Tudományegyetemen szerzett jogi doktorátust 1942-ben, 1947–1948 között helyettes tanárként oktatott a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdasági Karán.
28. Pásztai (Deutsek) Géza (1892–1971) ügyvéd. 1945-ben került a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdasági Karára, ahol munkajogot oktatott 1947-es letartóztatásáig és bebörtönzéséig.
29. Venczel József (1913–1972) társadalomkutató, író, egyetemi tanár. A Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi karának statisztikai és szociológiai professzoraként dolgozott 1945-től 1947-es letartóztatásáig.
30. Takács Lajos (1908–1982) politikus, egyetemi tanár. 1949-ben került a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdasági Karára, ahol nemzetközi közjogot tanított. 1957-től a megszüntetésig, 1959-ig a Bolyai Egyetem rektora.
31. Bányai (Baumgarten) László (1907–1981) történész, egyetemi tanár, a Bolyai Egyetem rektora 1952–1956 között
32. Balogh Edgár (1906–1996) író, szerkesztő. 1948-tól 1949-es letartóztatásáig a Bolyai Egyetem oktatója, 1948-ban rektora.
33. Neumann Jenő (1893–1970) ügyvéd. 1950–1958 között tanított a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karán.
34. Mócsy László (1925–2003) jogász. Kriminológiát és kriminalisztikát oktatott a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karán 1949-től 1959-es áthelyezéséig.
35. Lupán Ernő (1929–2013) egyetemi tanár. 1952–53 között római jogi gyakornok Román Dezső mellett, aspirantúra után, 1958-tól a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karának oktatója.
36. Csehi Gyula (1910–1976) esztéta, irodalomkritikus. 1947–1952 között filozófiát oktatott a Bolyai Egyetemen.
37. Csendes Zoltán (1924–1959) statisztikus, egyetemi tanár. A statisztikai tanszék tanára volt a Bolyai Egyetemen (1948–1951, 1954–1959). A román tannyelvű Babeş és a magyar tannyelvű Bolyai Egyetem 1959-es erőszakos egyesítésében játszott kényszerű szerepe miatt öngyilkos lett.
38. Szabédi László (1907–1959) költő, egyetemi tanár. 1947-től tanított a Bolyai Egyetem Bölcsészkarán, 1952–1956 között a Magyar Irodalomtudományi Tanszék vezetője volt. A román tannyelvű Babeş és a magyar tannyelvű Bolyai Egyetemek 1959-es erőszakos egyesítésében játszott kényszerű szerepe miatt öngyilkos lett.
39. Nagy István (1904–1977) munkás, író. 1948–1952 között a Bolyai Egyetem rektora.
40. Bónis György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Bolyai Egyetem, Erdélyi Tudományos Intézet, Kvár, 1948.
41. Rajthy Tivadar: *Általános vállalati gazdaságtan*. Gergely, Bp., 1943.
42. Buza László: *Új nemzetközi jogi elvek az Egyesült Nemzetek san-franciscoi alapokmányában*. Erdélyi Múzeum-Egyesület Kvár, 1946; Buza László: *A büntetés kérdése a nemzetközi jogban*. Kvár, 1945.
43. Demeter János: *A nemzetiségi kérdés a Dunavölgyében és a Szovjetunióban*. Magyar Népi Szövetség, Kvár, 1945; Demeter János: *Nemzetiségi nyelv a közigazgatásban*. Minerva, Cluj-Kolozsvár, 1946.
44. N. G. Alekszandrov–G. K. Moskalenko: *A szovjet munkajog*. Bp., 1953.
45. Biró Lajos (1908–1980) törvényszéki bíró, büntetőjogász, egyetemi oktató. 1946-tól 1952-es eltávolításáig a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karának oktatója. Egyetemi katedráját 1957-ben nyerte vissza.
46. Kecskés József (1910–1997) közgazdász, egyetemi tanár, kutató. 1949–1960 között a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karának tanára.
47. Reich Miklós (házasságát követően Keresztesi-Reich) 1930-ban született Kolozsváron. 1949–1953 között Moszkvában tanult jogot és közgazdaságot. Romániában diplomázott 1954-ben. 1957-ben Páskándi Géza védőügyvédje volt. 1959-ben letartóztatták, nyolc hónapi vizsgálati fogság után bizonyítékok hiányában szabadlábra helyezték. Erdemi munkát azonban többé nem kapott. 1969-ben áttelepült Magyarországra és egy külkereskedelmi vállalatnál helyezkedett el. Lányának, Keresztesi-Reich Júliának közlése szerint a magyar állambiztonsági szervek zaklatták, ezért lett 1974-ben öngyilkos.
48. Molnár (Löwinger) Miklós (1922–1959) közgazdász, egyetemi oktató. 1946-tól a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karának oktatója 1959-ben történt öngyilkosságáig.
49. Fazakas János (1926–2004) kommunista politikus. 1954–1984 között különböző magas beosztásokban tevékenykedett: a Központi Bizottság (KB) tagja, RMP KB Titkárságának tagja, RKP KB Végrehajtó Bizottságának póttagja, az RKP KB Politikai Végrehajtó Bizottságának tagja.